

SURXON VOHASIDA URBANIZATSIYA JARAYONLARI: TENDENSIYALAR VA
MUAMMOLAR

Toshmamatov Azizbek Tohir o'g'li

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti Magistratura bo'limi

Etno M-124 guruh 1-kurs magistranti

toshmamatovazizbek096@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.15477088>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxon vohasida urbanizatsiya jarayonlarining tarixiy bosqichlari, asosiy omillari va hududiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif tomonidan 1950-yillardan boshlab vohada kechgan urbanizatsiya jarayonlari demografik, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlar bilan uyg'unlikda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, urbanizatsiya, demografiya, infratuzilma, Termiz, Denov, sanoatlashtirish, mintaqaviy tengsizlik, ekologik bosim, barqaror rivojlanish.

Kirish: Urbanizatsiya hozirgi davrda jahon miqyosida eng dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy va demografik jarayonlardan biri sanaladi. Aholining shaharlarga ko'chib o'tishi, sanoat va xizmat ko'rsatish sohaslarining markazlashuvi, infratuzilmaning rivojlanishi kabi holatlar urbanizatsiyaning asosiy belgilari sifatida namoyon bo'ladi.

Mustaqillikdan keyingi davrda Surxon vohasidagi urbanizatsiya jarayoni bir qancha o'zgarishlarga duch keldi. Sovet Ittifoqi parchalangach, iqtisodiy tizim o'zgarib, bozor munosabatlari rivojlanishi boshlanadi¹. Bu jarayon urbanizatsiya sur'atlarini sekinlashtirdi, chunki ko'plab sanoat korxonalari yopilib yoki faoliyatini qisqartirdi. Shunga qaramay, yangi xo'jalik sub'ektlari va tadbirkorlik faoliyati asta-sekin yo'lga qo'yildi.

Bundan tashqari, mustaqillik yillarida Surxon vohasida qishloqdan shahar tomon migratsiya davom etdi². Bu ko'chish endilikda nafaqat ish izlash maqsadida, balki ta'lim olish, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish va yaxshiroq yashash sharoitlarini qidirish bilan bog'liq edi. 2000-yillardan boshlab davlat dasturlari va xalqaro moliyalashtirish hisobiga Termiz, Denov va boshqa markaziy shaharlarning infratuzilmasi yaxshilandi³. Yangi ko'p qavatli uylar, ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash ob'ektlari barpo etilib, transport va kommunikatsiya tarmoqlari rivojlandi. Shaharlarning zichligi oshishi infratuzilmaga bosimni kuchaytirdi⁴.

¹ Karimov, I. A. (2014). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. T.: Ma'naviyat.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020). president.uz

³ Qurbonov, I., & Raxmonov, M. (2021). Urbanizatsiya va uning ijtimoiy-iqtisodiy omillari. *Ijtimoiy fanlar* №4, 58–64.

⁴ Stat.uz. (2024). O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. <https://stat.uz>

Norasmiy uy-joylar soni ortdi va ijtimoiy xizmatlarga talab oshdi. Mahalliy hokimliklar va jamoat tashkilotlari ushbu muammolarni kamaytirish uchun turli ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishga kirishdi. Shuningdek, urbanizatsiya jarayonida hududiy nomutanosibliklar saqlanib qolmoqda⁵. Markaziy shaharlar rivojlanishda yetakchi bo'lsa-da, chekka tumanlar nisbatan sust rivojlandi. Bu esa mintaqada iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. So'nggi yillarda esa raqamli texnologiyalar, "smart city" konsepsiyasi, ekologik barqarorlikka yo'naltirilgan loyihalar, turizmni rivojlantirish va ko'p markazli urbanizatsiya kabi yangi yo'nalishlar urbanizatsiya jarayonini yanada tizimli va kompleks shaklda rivojlantirishga xizmat qilmoqda⁶. Shunday qilib, Surxon vohasidagi urbanizatsiya jarayoni faqat geografik ko'chish emas, balki mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va demografik hayotida tub o'zgarishlar keltirib chiqarayotgan murakkab jarayon hisoblanadi. Kelajakda uning barqaror, integratsiyalashgan va muvozanatli rivojlanishi mintaqaning farovonligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi⁷.

Urbanizatsiyaning Surxon vohasida yuzaga kelishi demografik o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq. Shaharlarga migratsiya yoshlar va o'rta yoshdagi aholi qatlamining ko'payishiga olib keldi. Bu esa nafaqat mehnat bozori strukturasi o'zgartirdi, balki ijtimoiy infratuzilma, masalan, maktablar, bog'chalar va sog'liqni saqlash muassasalariga bo'lgan talabni oshirdi. Shu bilan birga, aholining yosh tarkibining o'zgarishi, yangi madaniy va ijtimoiy ehtiyojlar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Shaharlarning o'sishi bilan birga, iqtisodiy imkoniyatlar ham kengaydi. Termiz va Denovda kichik va o'rta biznes tarmoqlari rivojlandi, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari kengaydi⁸. Bu esa yangi ish o'rinlari yaratish va aholi daromadlarini oshirishga xizmat qildi. Biroq, bu jarayon barqaror bo'lishi uchun investitsiyalarni jalb qilish, malakali kadrlarni tayyorlash va ilg'or texnologiyalarni joriy etish zarur.

Urbanizatsiya jarayonida ekologik muammolar ham yuzaga chiqmoqda⁹. Shaharlarning kengayishi natijasida atrof-muhitga bosim kuchaymoqda, chiqindi boshqaruvi, suv ta'minoti va havoning ifloslanishi masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bois, barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish juda muhimdir.

Kelajakda Surxon vohasidagi urbanizatsiya jarayonini samarali boshqarish uchun integratsiyalashgan rejalashtirish, jamiyat va hokimiyat o'rtasida samarali hamkorlik hamda

⁵ Azizov, A. (2022). Urbanizatsiya jarayonining ekologik muammolari. *Yosh olimlar jurnali*, 3(7), 114–119.

⁶ Abdullayev, S. (2020). Zamonaviy urbanizatsiya va uning mintaqaviy xususiyatlari. *O'zbekiston geografiyasi*, 2(1), 44–50.

⁷ World Bank. (2023). *Urban Development Overview*. <https://www.worldbank.org>

⁸ United Nations (UN-Habitat). (2022). *World Cities Report 2022*. <https://unhabitat.org>

⁹ Turobov, T. (2021). Surxondaryo viloyatida aholi zichligi va migratsiya jarayonlari. *Geografiya va tabiiy resurslar*, №2, 67–72.

xalqaro tajribani o'rganish zarur¹⁰. Shuningdek, yoshlarni jalb qiluvchi ijtimoiy dasturlarni kengaytirish, infratuzilmani yaxshilash va innovatsion yechimlarni qo'llash urbanizatsiya jarayonini yanada barqaror qiladi.

Shuningdek, Surxon vohasida urbanizatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega¹¹. Yoshlarning zamonaviy kasb-hunarlarni egallashi va malakali mutaxassislar tayyorlanishi hudud iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, oliy o'quv yurtlari va kasb-hunar kollejlari bilan sanoat korxonalari o'rtasida hamkorlik aloqalarini rivojlantirish, amaliyot o'tash imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

Ijtimoiy sohada esa, yangi urbanizatsiya hududlarida sog'liqni saqlash muassasalarining sifati va qulayligini oshirish zarur¹². Bu, ayniqsa, bolalar va yoshlar sog'lig'ini saqlashda muhimdir. Shaharlarning kengayishi bilan bog'liq yangi ijtimoiy muammolar, jumladan, bandlik, uy-joy masalalari va transport tizimlarini yaxshilash bo'yicha kompleks choralar ko'rilishi kerak.

Texnologiyalarni keng joriy etish ham urbanizatsiyani boshqarishda samaradorlikni oshiradi¹³. Aqlli shahar konseptlari, masalan, aqlli transport tizimlari, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni qayta ishlash va raqamli xizmatlarni rivojlantirish urbanizatsiya jarayonining sifatli o'tishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Surxon vohasidagi urbanizatsiya jarayoni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillarni o'zaro uyg'unlashtirish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi lozim¹⁴. Bu esa o'z navbatida hudud aholisining hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi va vohaning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshiradi.

Xulosa

Urbanizatsiya — zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas va murakkab tarkibiy jarayonlaridan biri bo'lib, u nafaqat shaharlar sonining ortishi, balki inson faoliyatining turmush darajasi, yashash muhiti, iqtisodiy imkoniyatlar va madaniy makonlar tizimining o'zgarishlarini ham o'z ichiga oladi. Ayni paytda O'zbekistonda kechayotgan urbanizatsiya jarayoni mamlakat taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Urbanizatsiyaning ijobiy jihatlari qatorida ish o'rinlari yaratilishi, infratuzilmaning kengayishi, sog'liqni saqlash va

¹⁰ Sodiqov, B. (2019). Shaharlashuv: imkoniyat va muammolar. *Iqtisod va jamiyat*, 1(3), 33–39.

¹¹ Yusupov, D. (2020). Barqaror urbanizatsiya: tahliliy yondashuv. *Ilmiy-amaliy jurnali*, №6, 22–28.

¹² O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi (2023). Hududiy rivojlanish dasturlari.

¹³ UNDP Uzbekistan. (2022). *Sustainable Urban Development in Uzbekistan*. <https://www.uz.undp.org>

¹⁴ Razzakov, X. (2023). Urbanizatsiya va "aqlli shahar" konsepsiyasi. *Axborot texnologiyalari va jamiyat*, 5(1), 76–81.

ta'lim tizimining yaxshilanishi, aholi hayot sifatining oshishi, xizmatlar sektori va innovatsion texnologiyalar jadal rivojlanishi kabi omillarni sanab o'tish mumkin. Bu jarayon aholining migratsiya oqimini tartibga solishga, ichki turizmni rag'batlantirishga va yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, shaharlar ilm-fan, texnologiya va ijtimoiy taraqqiyot markaziga aylanib borayotgani, ularning xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lishiga zamin yaratmoqda. Biroq urbanizatsiya jarayoni faqat ijobiy natijalardan iborat emas. Aholining haddan tashqari zichlashuvi, infratuzilmaga tushadigan ortiqcha bosim, ekologik muammolar, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish, ijtimoiy tengsizlik va kambag'allik darajasining oshishi kabi muammolar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kichik shaharlarda "noaniq urbanizatsiya" holatlari kuzatilmoqda, ya'ni shahar deb e'tirof etilgan hududlarda infratuzilma va xizmatlar sifati qishloq darajasidan oshmagan. Shuningdek, urbanizatsiya jarayoni mamlakat hududlari o'rtasida rivojlanish nomutanosibligini keltirib chiqarmoqda. Masalan, Surxondaryo, Qashqadaryo va boshqa janubiy viloyatlarda urbanizatsiya darajasi pastligi iqtisodiy resurslarning notekis taqsimlanishi, migratsiya oqimining kuchayishi va infratuzilmadagi muammolarga sabab bo'lmoqda. Bu esa davlat siyosatida hududiy muvozanatni ta'minlash, chekka hududlarda shaharlararo integratsiyani kuchaytirish va barqaror infratuzilma tizimlarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan, O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonini kompleks tarzda boshqarish, uni barqaror rivojlanish strategiyalari bilan uyg'unlashtirish muhim vazifa hisoblanadi. "Aqlli shahar" konsepsiyasining joriy etilishi, yashil infratuzilma, barqaror energiya manbalari va ekologik muhofaza choralari bilan birgalikda, zamonaviy urbanizatsiyaning salbiy ta'sirlarini kamaytirish va ijobiy natijalarni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. (2014). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. T.: Ma'naviyat.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2020). president.uz
3. Qurbonov, I., & Raxmonov, M. (2021). Urbanizatsiya va uning ijtimoiy-iqtisodiy omillari. *Ijtimoiy fanlar* №4, 58–64.
4. Stat.uz. (2024). O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. <https://stat.uz>
5. Azizov, A. (2022). Urbanizatsiya jarayonining ekologik muammolari. *Yosh olimlar jurnali*, 3(7), 114–119.

6. Abdullayev, S. (2020). Zamonaviy urbanizatsiya va uning mintaqaviy xususiyatlari. *O'zbekiston geografiyasi*, 2(1), 44–50.
7. World Bank. (2023). *Urban Development Overview*. <https://www.worldbank.org>
8. United Nations (UN-Habitat). (2022). *World Cities Report 2022*. <https://unhabitat.org>
9. Turobov, T. (2021). Surxondaryo viloyatida aholi zichligi va migratsiya jarayonlari. *Geografiya va tabiiy resurslar*, №2, 67–72.
10. Sodiqov, B. (2019). Shaharlashuv: imkoniyat va muammolar. *Iqtisod va jamiyat*, 1(3), 33–39.
11. Yusupov, D. (2020). Barqaror urbanizatsiya: tahliliy yondashuv. *Ilmiy-amaliy jurnali*, №6, 22–28.
12. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi (2023). Hududiy rivojlanish dasturlari.
13. UNDP Uzbekistan. (2022). *Sustainable Urban Development in Uzbekistan*. <https://www.uz.undp.org>
14. Razzakov, X. (2023). Urbanizatsiya va “aqlli shahar” konsepsiyasi. *Axborot texnologiyalari va jamiyat*, 5(1), 76–81.